

Prikazi

Predrag Finci

Čitatelj Hegelove estetike

Naklada Breza, Zagreb, 2014.

Prikaz: Josip Cmrečnjak

*Umjetnost je stalno kretanje
ka sebi samoj, jer se u njoj samoj
na jedan poetski način događa
Bitak.*

– Predrag Finci

Predrag Finci rođen je 1946. godine u Sarajevu. Filozofiju je studirao u rodnom gradu, zatim u Parizu (kod Mikela Dufrenna, autora zapaženog djela *Phénoménologie de l'expérience esthétique* iz 1953. godine) i Freiburgu (kod vrsnog poznavatelja Heideggerove misli Wernera Marxa). Magistrirao je 1977, a doktorirao 1981. godine s tezom *Umjetnost i život (odnos umjetnosti i egzistencije u suvremenoj filozofiji)*. Prerađenu tezu objavio je pod naslovom *Umjetnost i iskustvo egzistencije* (Svjetlost, Sarajevo, 1986). Bio je profesor na Filozofskom fakultetu u Sarajevu. Od 1993. do odlaska u mirovinu 2011. godine živio je i radio u Londonu kao slobodni pisac i gostujući istraživač na UCL-u (University College London).

Predrag Finci je član Exile Writers Ink (London), Društva pisaca BiH i član – osnivač P.E.N. -a BiH. Neke su od poznatijih njegovih studija: *Sentimentalni uvod u estetiku* (u *Sarajevskim zapisima*, Buybook, Sarajevo, 2004), *Priroda umjetnosti* (Izdanja Antibarbarus, Zagreb, 2006), *Djelo i nedjelo: umjetnost, etika i politika* (Demetra, Zagreb, 2008), *Osobno kao tekst* (Izdanja Antibarbarus, Zagreb, 2011). Knjiga *Estetska terminologija* (Izdanja Antibarbarus), koja zaokružuje autorovo dugogodišnje bavljenje kako fenomenom tako i teorijskom refleksijom o umjetnosti, premijerno je predstavljena 9. prosinca 2014. na 20. pulskom festivalu knjige i autora.

U intervjuu povodom izlaska knjige *Osobno kao tekst* Predrag Finci izjavljuje: „Sve što sam napisao, intimno mi pripada.“ I zaista, u radovima ovog autora vidi se jedno genuino nastojanje, širina i otvorenost u mišljenju, odvažno preuzimanje *napora pojma*, izbjegavanje misaonih

prečaca i duboko uranjanje u problematiku zagonetke umjetnosti koja ga se *osobno* tiče. Na tom tragu, nakon preliminarnih refleksija o umjetnosti u prijašnjim knjigama, autor se osjeća doraslo i pozvano obratiti velikom Filozofu i s njime, ali i mimo njega, su(misliti) pitanja koja se tiču onog estetskog.

Metodski, autor kreće od teze da je „razumijevanje ponovno uspostavljanje razumijevanog“ (str. 12). Ovaj hermeneutički pristup koji afirmira cikličko vraćanje tekstu u kojem se svako vraćanje nada je kao (raz)otkrivanje prvotno neopaženog i time nepovratno obogaćuje ono shvaćeno, autoru omogućuje da s odmakom sagleda Hegelovu filozofiju koja je u mnogočemu vrijedan putokaz u filozofijskom putovanju, posebice onom koji se tiče umjetnosti. „Vjerujem da mislilac, a filozof umjetnosti posebno, koji se nikada nije susreo s Hegelovim djelom, nije ni zavrijedio ozbiljnu pažnju. A kada je o estetici riječ, onda je čitanje Hegelovih *Predavanja iz estetike* obavezno štivo i za svakog pripravnika i ozbiljnog istraživača u ovoj oblasti“ (str. 16). Značajno nam je za shvaćanje intencije pisanja ove knjige kada Predrag Finci kaže

da je svako interpretiranje svojrsno vraćanje djelu, utonuće i promišljanje o njemu i s njim. Interpretacija ne stvara novo djelo nego onom starom prilazi na nov način, unosi ono subjektivno, ono (pro)življeno te ono od(čitano) pozicionira na nov način i poziva ga nanovo sebi, ali na jednom uvijek višem nivou refleksije. Jer „mišljenje se odgaja u odnošenju spram djela mjerdavnih mislioca“ (str. 17).

Govoreći o estetici, odnosno filozofiji umjetnosti, značajno je podsjetiti se na razgovor koji su, sada već bivši studenti, vodili s Nadeždom Čačinović za časopis Čemu. U tom razgovoru naslovljenom „Lica i naličja estetike“ nalazimo emfatičnu poziciju: „S estetikom je uvijek bilo dosta nevolje“. I doista, u povijesti filozofijske refleksije o umjetnosti nalazimo dva izrazito negativna stava koja se usijecaju u pamćenje čitatelja: ono Platonovo, da umjetnost treba protjerati iz idealne države (iako se u *Ijonu*, *Gozbi* i *Fedru* mogu pronaći riječi hvale o umjetnosti i lijepome), i ono Hegelovo da je umjetnost „nešto prošlo“. Značajan je onaj naveliko citirani i poznati dio iz uvoda u *Predavanja iz estetike* gdje Hegel kaže da osebujuan

način proizvodjenja umjetnosti i njezinih djela ne zadovoljava više našu najvišu potrebu te da se čini da po svim tim odnosima umjetnost jest i ostaje po svojoj najvišoj određenosti za nas nešto prošlo. Istražujući implikacije i kontekst te tvrdnje moramo skrenuti pažnju na sam naslov knjige Čitatelj Hegelove estetike gdje upadljiva imenica čitatelj referira natrag na *Autora*, na njegovo intimno iščitavanje i zbližavanje s tekstom koje podrazumijeva suočavanje s Hegelom i „interpretiranje“ istog, ali ne pretendira na neko nasilno učitavanje iz neke unaprijed utvrđene filozofijske pozicije. U tom smislu Finci kaže da su *Predavanja iz estetike* i *Fenomenologija duha* kontekst koji omogućuje ovaj tekst, dapače, umnogome ga i uvjetuje. Na tom tragu, *Autor* „ne razumijeva umjetnost ni isključivo ni iznad svega kao oblik znanja ili ma kako uzvišenu Ideju, nego kao pojavljivanje jednog fenomena u njegovoj raznolikosti, kao ono što je istodobno povijesnost i bitnost, a ipak akcidentalnost jednog u sebi slobodnog, nikad do kraja predvidljivog duhovnog oblika“ (str. 138).

Dakle, radi li se u ovoj knjizi o Hegelu i njegovoj filozofiji um-

jetnosti? I da i ne. S Hegelom započinje razumijevanje umjetnosti kao povijesnog događanja, a izgradnja povijesti umjetnosti shvaća se kao refleksija o jednom bitnom duhovnom fenomenu – fenomenu umjetnosti. Utoliko je Hegelova *Predavanja iz estetike* moguće tumačiti kao svojevrsnu *Weltgeschichte*. „Povijest umjetnosti, a i umjetnost u povijesti, pokazuje da je umjetnost promijenjena i u tehničkom pogledu i u svojoj namjeni, ali da je ostala ‘ista’ kao iskaz osjetilnosti bića, da je bila i ostala iskaz društvenog i/ili individualnog bića, uvijek na svoj specifičan način i svaki put shodno prirodi određenog djela“ (str. 16). Unutar svog sistema, Hegel je i umjetnost promišljao u odnosu na ono apsolutno, a s obzirom na najviše određenje duha. Lijepo je za Hegela osjetilni privid ideje, osjetilno je u umjetnosti oduhovljeno, duhovno se pojavljuje kao osjetilno, a sadržaj umjetnosti je ideja. Oblik ideje oživotvoren je kroz osjetilni lik djela, riječju: „Hegelovo shvaćanje umjetnosti moglo bi se opisati kao reprezentiranje ideje u osjetilnom obliku“ (str. 21).

Ova uvodna određenja usmjerila su i narativni tok knjige koji je problematski i strukturno

podijeljen u dva, po pristupu potpuno različita i zato odvojena, djela. U prvom dijelu knjige naslovljenom „Umjetnost je nešto prošlo“, koji osim predgovora i uvoda sadrži i tri sekcije naslovljene „A. Hegelovo shvaćanje estetskog“, „B. Dva tumačenja“ i „C. Umjetnost je nešto prošlo“, autor se vraća izvornom Hegelovom učenju o estetskom koje je prvenstveno izloženo u *Predavanjima iz estetike* (Uz poneke dopune iz *Predavanja iz filozofije povijesti*, *Enciklopedije filozofijskih znanosti* i *Predavanja iz filozofije religije*) te problematizira znamenitu Hegelovu tvrdnju da je umjetnost po svom najvišem određenju nešto prošlo. Drugi dio knjige naslovljen „Fenomenologija estetskog“ mnogo je ambiciozniji i spekulativniji tekst koji je u bitnome određen dijalogom s tehničkim pojmovljem Hegelove *Fenomenologije duha*, a koju je preporučljivo čitati paralelno s ovim poglavljem radi osvjetljavanja geneze i razlučivanja misaone intencije autora od onog Hegelovog. Međutim, Predrag Finci nam daje ključ za razumijevanje narednih stranica: „Kao da je riječ *aufhebung* primjenjiva i u odnosu na filozofa samog: napuštamo Hegelovu filozofiju, a

ostajemo s njom. Tako će biti i u tekstovima koji slijede“ (str. 17).

U prvom dijelu Predrag Finci rekonstruira Hegelovo shvaćanje estetskog prateći *Predavanja iz estetike* ne bi li kontekstualizirao i doveo do jasnoće kontroverznu tezu o „smrti umjetnosti“. Finci se nadovezuje na mnoga pitanja koja je problematizirao sam Hegel; pitanje o tome je li i u kojem smislu umjetnost neovisna po sebi, što je to umjetnost kao duhovna tvorba, što znači misliti fenomen umjetničkog, što je i što sve sadrži svijet umjetničkog te što na kraju jest, ukoliko se može razotkriti, bit onog umjetničkog. Valja se podsjetiti da je Hegel svoje refleksije o umjetnosti formulirao u nekoliko navrata, ponajprije u *Fenomenologiji duha* gdje je umjetnost shvaćena u uskoj svezi s religijom (što će imati presudan značaj za tezu o „svršetku umjetnosti“). Tu je u prvom planu ono religijsko u odnosu spram apsolutnog, a sama je umjetnost jedan od oblika iskazivanja religijskih sadržaja. U *Enciklopediji filozofijskih znanosti*, posebice u paragrafima §§ 556 – 63, Hegel tablično sumira iskustvo estetskog: *umjetnost, religija i filozofija* su tri oblika samosvijesti i tri stadija samospoznaje duha. *Znanost*

logike donosi nam misao da filozofija ima isti sadržaj i cilj kao i umjetnost i religija. *Predavanja iz estetike*, koja je Hegel držao jednom u Heidelbergu 1818. i četiri puta u Berlinu: 1820./21., zatim 1823., 1826., te 1828./29., ukazuju da *umjetnost* i *religija* imaju ono apsolutno kao zajednički cilj i predmet spoznaje, ali se one ipak razlikuju po obliku odnosno dosegu – one su shvaćene kao različiti modaliteti istoga – koji su stupnjevito izvedeni u *Enciklopediji*.

Ne ulazeći u detaljnu ekspoziciju stavova, možemo kazati da ideja kod Hegela pripada bitno refleksiji, odnosno u širem smislu filozofiji koja se sadržajno ostvaruje kao *pojam*, dok umjetnost u nemogućnosti unošenja refleksivnog momenta u svoj sadržaj ipak biva jedan, ne i nevažan, gnoseološki shvaćen (niži) stupanj na putu ka apsolutnom. Riječju autora, umjetnost se „spoznajom u obliku slika i simbola, dakle nekom vrstom ‘niže spoznaje’, srodno onome kako je estetiku, a time i umjetnost prije Hegela, označio Baumgarten“ (str. 59), shvaća kao jednu nižu spoznajnu moć duha (*gnoseologia inferior*). Ono osjetilno je u samome sebi nesigurno, kontin-

gentno i promjenjivo, za razliku od religije u kojoj je uvjerenje putem predodžbe apsoluta mnogo stabilnije, dok je pak u filozofiji koja svoje utemeljenje u izvjesnosti istine nalazi u sebi samoj i pojmovnom znanju predmeta. Kao oblici samosvijesti *umjetnost*, *religija* i *filozofija* pripadaju apsolutnom duhu i imaju isti epistemički smisao: svaki od ovih oblika samovijesti na određen je način oblik istine. „U *umjetnosti* se ideja (ideja, u koju spada i ideja savršenstva) predstavlja u osjetilnom obliku, u obliku zora, tj. u osjetilnoj pojavnosti, u religiji u duhovnim predožbama i čuvstvu, a u filozofiji u čistim pojmovima kao duhu u potpunosti primjerenom obliku“ (str. 60). No, osim unutarstetskog izvođenja kod Hegela, što nam ta teza znači za promišljanje „kraja umjetnosti“? Umjetnost bi u potpunosti bila primjerena istini tek ako bi i sama postala filozofija, no tada za Hegela više umjetnost ne bi bila umjetnost u ovako gore označenim koordinatama. Umjetnost, tj. ono osjetilno ne može imati posljednju riječ, umjetnost nije samo radi sebe, odnosno svo ono široko estetsko značajno znanje o biću nije ujedno i *sve* toga bića. Budući da

je osnovni zadatak umjetnosti iskazivanje istine (ideje) u osjetilnom obliku, ona kao apsolutna potreba duha i povijesna pojava postaje – prošlost (lijepu umjetnost nadmašili su misao i refleksija). „Put osjetilnog je put samog bića u njegovom povijesnom razvoju i njegovim bitnim određenjima. Osjetilno je konačno. Um dovršava i ukida moći osjetilnog. Umjetnost utoliko samu sebe ukida da postaje nešto drugo, da prestaje postojati kao poezija predstavljanja i postaje proza mišljenja“ (str. 98).

Drugi dio knjige naslovljen „Fenomenologija estetskog“ donosi čitanje, odnosno učitavanje, u *Fenomenologiju duha* kao jedan pokušaj da se ono osjetilno pokaže u svom duhovnom pojavljivanju kao karakteristika samoga bitka u njegovu duhovnom manifestiranju. Autor polazi od pitanja: je li moguće čitati *Fenomenologiju duha* kao fenomenologiju osjetilnog i estetskog? Metodski, Predrag Finci kreće od uvida da nastajanje znanosti uopće ili znanja, koje prikazuje *Fenomenologija duha*, može poslužiti da se u jednoj paralelnoj „fenomenologiji estetskog“ ocrta jedno kretanje od nastajanja osjetilnosti, koja se od neposredne datosti, od prvo-

bitne neduhovne neposrednosti razvija u duhovnu formu, odnosno krenuti od fenomena osjetilnosti koja u svojoj fazi razvoja nalazi sebi adekvatno, ali nikada u potpunosti zadovoljavajuće ispunjenje. Međutim: „Fenomenologija estetskog se ne bavi povijesnim aspektom osjetilnosti i same umjetnosti: iako je duhovna povijest sukladna realnoj povijesti, a pojavljivanje osjetilnog sukladno povijesti umjetnosti, ovdje je ipak u prvom planu pitanje o tome kako se umjetnost pojavljuje kao iskaz bića, u što je naravno uključena i povijesnost djela, kao i povijesni karakter bivanja“ (str. 112-113). Predrag Finci istaknuo je da u Hegelovu shvaćanju umjetnosti izostaje fenomenološko razumijevanje djela, ne vidimo što je djelo izvan sustava, djelo po sebi, kao što nemamo, tvrdi autor, ontološki uvid u bitak djela. Tome je tako jer je mišljenje ovih „nedostataka“ specifično estetsko i tiče se osjetilnosti, dok je Hegelu stalo isključivo do onoga što se nadaje kao istina pojma – do filozofije same.

Imajući na umu prvenstveno svu filozofijsku kompleksnost Hegelove misli o estetskom, zatim kompleksnost samog fenomena umjetnosti i problematične

pozicije kategorije umjetničkog djela te suvremenim praksama uvjetovanog usložnjavanja i kompleksnosti suvremene refleksije (teorije) o umjetnosti, možemo se složiti da je ovo djelo vrijedan, slojevit, multidimenzionalan i u pozitivnom značenju višeznačan prilog promišljanju vječnog pitanja – što umjetnost u svom autentičnom obliku uistinu jest. Ovdje se ne radi o tome da se ponudi razvodnjena verzija originalnog materijala; ponuđeno stvaralaštvo u ovoj knjizi kreće se neposredno unutar postojećeg jezika, ali misli i angažira se onkraj njega.